

VIERA KOVÁČOVÁ *

Viacaspektovo o vybraných biblických frazémach¹

KOVÁČOVÁ, V.: On Selected Biblical Phrasemes from a Multi-aspect Point of View. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 2, pp. 394-401 (Bratislava).

This study examines biblical phrasemes with a distinctly different relationship to the source text. While the phraseme *striasť prach z (zo svojich) nôh* [to shake the dust from (off) one's feet] has a direct source in the New Testament texts (Mt 10:14; Mk 6:11; Lk 9:5; Ac 13:51), the phrasemes *posielat' niekoho, chodiť od Pontia k Pilátovi* [to send sb, to walk from Pontius to Pilate (in English to go from pillar to post)] have sparked scholarly controversy as to whether they are based on the Bible at all, and if so, what their relationship to the New Testament text is. The author of the study is inclined to the view of their inclusion among the indirect biblicisms. She presents them as an expressive, humorous variant of the prepositional-proprioceptive model, using in their composition the names of biblical characters participating in the betrayal, interrogation and martyrdom of Jesus Christ. Based on the confrontation of the composition of phrasemes in the international dimension (equivalents in some Slavic and non-Slavic languages), the study also deals with the issues of their lexical variation within the Slovak phraseological fund. The starting point for the material is the Slovak National Corpus.

Bible, Slovak national corpus, biblical phrasemes, lexical variation, communicative application of phrasemes.

Úvod

K napísaniu tohto textu nás inšpirovali výsledky slovensko-českého sociolingvistického výskumu poznania biblickej frazeológie.² V rámci výskumu dotazníkového typu respondenti (reprezentujúci mladú, strednú a seniorskú generáciu) posudzovali súbor vybraných biblických frazém (FJ) z viacerých hľadísk: a) z hľadiska poznania, aktívneho používania i primeraného porozumenia sémantike, b) z hľadiska pociťovania/vedomovania si ich biblických filiácií – sledovala sa teda i schopnosť respondentov identifikovať ich biblický pôvod. Práve druhé hľadisko sa stalo kľúčové pre výber FJ, ktorým sa v štúdiu venujeme. Pri FJ *striasť prach z (zo svojich) nôh* a *posielat' niekoho, chodiť od Pontia k Pilátovi* totiž respondenti, zjednocujúco na slovenskej i českej strane, vykázali výrazne rozdielne výsledky v identifikácii ich biblického pôvodu. Zatiaľ čo FJ *striasť prach z (zo svojich) nôh* iba 32 % slovenských a dokonca len 23 % českých respondentov usúvzťažnilo s Bibliou, FJ *posielat' niekoho, chodiť od Pontia k Pilátovi* respondenti spájali s Bibliou väčšinovo: biblický pôvod cezgeneračne signalizovalo 65 % Slovákov a 59 % Čechov. Tieto výsledky nás tak priviedli k otázke vzťahu týchto jednotiek k biblickému

* Doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD., ORCID 0000-0003-0949-4708, Katedra slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku, Hrabovská cesta 1B, 034 01 Ružomberok, viera.kovacova@ku.sk

¹ Štúdia je výstupom z grantového projektu VEGA 1/0646/22 *Interkontextovosť biblickej frazeológie*.

² Baláková, D. – Kováčová, V.: K výskumu biblickej frazeológie. Ružomberok: Veda, 2017. 234 s.

textu. Výsledky týkajúce sa poznania a aktívneho používania nás nasmerovali k ďalším otázkam, a to práve k otázkam vyplývajúcich z ich komunikačného uplatňovania. Materiálovo čerpáme z databázy Slovenského národného korpusu (SNK), konkrétne z korpusu slovenských textov dostupných na webe a z podkorpusov hlavného korpusu písaných textov.³ Cenné informácie pre predstavenie internacionálneho rozmeru FJ nám poskytol medzinárodný slovník vybraných biblizmov (FJ biblického pôvodu) *Lepta biblejskoj mudrosti*.⁴

STRIASŤ PRACH Z (ZO SVOJICH) NÔH

FJ *striasť prach z (zo svojich) nôh* má biblické východisko v novozákonných knihách. Evanjeliá podľa Matúša (10,14), Marka (6,11) a Lukáša (9,5) prinášajú príbeh, známy ako vyslanie dvanástich, v ktorom Ježiš poveruje apoštolov misijným účinkovaním. V inštrukciách od nich okrem iného žiada: *A keby vás niekto neprijal, ani vaše slová nevypočul, z takého domu alebo aj mesta odíďte a straste si prach z nôh*.⁵ U Marka a Lukáša sa k imperatívnemu *straste si prach z nôh* dopĺňa špecifikácia účelu *na svedectvo proti nim*. Skutky apoštolov prinášajú doklad na aplikáciu výzvy v misijnej práci Pavla a Barnabáša: *Ale Židia poštvali nábožné ženy z vyšších vrstiev a popredných mešťanov, podnietili proti Pavlovi a Barnabášovi prenasledovanie a vyhnali ich zo svojho kraja. Oni na nich striasli prach z nôh a odišli do Ikónia*. (Sk 13,50-51).

V slovenských prekladoch Biblie sa ako slovesný komponent v sledovanom výraze uplatňujú tvary sloviess *striasť/otriasť/vytriasť*. Staršie preklady siahajú i po perfektívnej/imperfektívnej forme *vyraziť/vyrázať* [Palkovičov preklad Biblie:⁶ *wirazťe prach z Nôh vašich* (Mt 10,14; Mk 6,11), Kamaldulská Biblia:⁷ *wyrázte prach z noh vašich* (Mt 10,14), *wyrażágte prach z noh vašich* (Mk 6,11)].

Strasenie/vyrazenie prachu z nôh (na niekoho) sa v biblických súvislostiach predstavuje ako znamenie „*naprostého oddělení od někoho, zřeknutí se někoho a odmítnutí odpovědnosti za někoho*“.⁸ Ako sprievodný znak odchodu z miesta neprijatia misionárov a ich posolstva sa stáva symbolom zrušenia spoločenstva s ľuďmi na takomto mieste. Do súvisu sa dáva so židovským zvykom: „*Čosi podobné robili aj Židia, keď sa vrátili z pohanskej krajiny do svojej vlasti. Preto tento znak mohol poukazovať aj na to, že miesto, ktoré nechcelo počuť posolstvo misionárov, rovnalo sa pohanskej krajine a bolo pokladané za nečisté*“.⁹

Lepta biblejskoj mudrosti reflektuje aj širšie zvykové súvislosti: „*Оборот связан с древним обычаем, согласно которому, отрекаясь от прежней дружбы, родства и покидая ставшее ненавистным место, люди ударяли ногой о землю у порога дома или на границе владения, словно отряхивая пылинки. Тем самым показывалось, что они не желают уносить с собой даже мельчайшей частички этого места и стремятся к окончательному разрыву с прежними привязанностями*“.¹⁰

Zdrojová zviazanosť FJ *striasť prach z (zo svojich) nôh* s biblickým textom sa ohláša v jej formálnom i sémantickom pláne. Pre význam FJ sú relevantné sémantické kvality, z ktorých

³ web-7.0, prim-10.0-public-all, prim-10.0-public-img, prim-10.0-public-img-sk. Bratislava: JÚLEŠ SAV, 2024, 2022; <http://korpus.juls.savba.sk>.

⁴ Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. (ред.): Лепта библейской мудрости. А-О, П-Я. Могилев: МГУ, 2019. 288 с., 308 с.

⁵ Využívame katolícky preklad Biblie dostupný na <https://biblia.sk>.

⁶ Swaté Písmo starého i nového Zákona... Ostrihom: Jozef Beimeľ, 1829, 1832.

⁷ Zachovaná v prepise z r. 1756–1760; digitalizovaná verzia: <http://kb.kapitula.sk>

⁸ Novotný, A.: Biblický slovník. Praha: Kalich, 1956, s. 713.

⁹ Dubovský, P. (ed.): Marek. Komentáre k Novému zákonu. Trnava: Dobrá kniha, 2013, s. 370.

¹⁰ Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. (ред.): Лепта библейской мудрости. П-Я, с. д., s. 45.

čerpá i biblické východisko: definitívne rozídenie sa (na úrovni FJ s niekým i niečím), odchod, zrieknutie sa (na úrovni FJ niekoho i niečoho).

Slovníky slovenského jazyka, spracúvajúce v istom rozsahu i lexiku frazeologickú, túto FJ nezachytávajú. Nespracúva ju ani reprezentatívny *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Slovníkové zachytenie v českej lexikografii však predsa len má, a to napr. v *Slovníku spisovného jazyka českého*,¹¹ ktorý ju zaznamenáva v podobách *vyrazit prach z obuvi své* (s kvalifikátorom zastaranosti) a *setřásám prach této země ze své obuvi*. V diele *Aniž jest co nové pod sluncem*¹² sa predstavuje ako súčasť inventára biblických FJ (*setřást prach z obuvi své* – čili *prach vyraziti*). *Rusko-český frazeologický slovník* FJ *setřásat/setřást prach z obuvi své* uvádza v súbore českých ekvivalentov k ruskej FJ *отрясти (отряхнуть) прах кого, чего, чей от (со) [своих] ног*.¹³

Internacionálny charakter FJ výstižne dokumentuje *Lepta biblejskej mudrosti*: predstavuje ju ako súčasť frazeologického fondu celého spektra slovanských i neslovanských jazykov, porov. rus. *отрясти (отряхнуть, стряхнуть) прах от ног (с ног) своих*; bielorus. *абтрэсці прах чый, каго, чаго з (ад) ног [сваіх, нашых]*; bulh. *отърсвам / отърся праха от краката си*; mac. *да го истресува / истресе правот од своите нозе*; poľ. *strząsnąć proch (pył) ze swoich nóg*; srb. *отресту прах с ногу*; sloven. *striast' prach zo svojich nôh*; slovin. *otresti prah z nog*; *otresti prah s čevljev*; ukr. *обтрисити порошок з ніз своїх*; chor. *otresti prah (prašinu) s nogu svojih*; *otresti prah (prašinu) sa svojih nogu*; čes. *setřást prach z (ze svých) nohou*; angl. *to shake the dust from (off) one's feet*; tal. *scuotere la polvere da qlc*; nem. *den Staub von den (seinen) Füßen schütteln*; fr. *secouer la poussière des sandales*; švéd. *skudda stoftet av sina fötter*. V množine 19 jazykov sa zároveň stáva príkladom i na národné špecifiká: v španielčine statusom FJ nedisponuje a hranice náboženskej komunikácie neprekračuje. Ako autor tejto podčasti uvádza, výraz *sacudirse el polvo de los pies* sa mimo biblického rámca nepoužíva („no se utiliza fuera de la Biblia“).¹⁴

Spracovanie jednotky v takomto širokom medzinárodnom rozmere nás priviedlo k dvom otázkam. Tou prvou je jej zástoj v slovenskom frazeologickom fonde, otázka živosti a sfér komunikačného uplatňovania – totiž z toho, že ide o jednotku filiovanú s Bibliou, plynie predpoklad jej primárneho uplatňovania v náboženskej komunikačnej sfére. Dostávame sa k otázke, či jednotka v slovenčine výraznejšie prekročila hranice nábožensky orientovaných komunikátov, či ju možno považovať za súčasť súčasnej nielen sakrálnej, ale aj profánnej verbálnej interakcie. K týmto úvahám podnecujú i výsledky sociolingvistického výskumu. Podľa nich na slovenskej strane jednotku aktívne používa len 7 % respondentov a až 48 % ju nepozná. Na českej strane sú výsledky ešte frapantnejšie: iba 3 % odpovedajúcich ju považuje za súčasť svojej aktívnej lexiky a až 55 % respondentov tvrdí, že FJ im nie je známa.

Lepta biblejskej mudrosti iniciuje i otázku komponentového zloženia. V predstavenom prehľade frazeologických ekvivalentov totiž adherentnú smerovú determináciu dynamického príznaku vyjadruje nielen (hoci dominantne) tvar substantíva *noha*, ale i tvary substantívnych pomenovaní výrobkov slúžiacich na ochranu nôh: fr. *secouer la poussière des sandales*; slovin. *otresti prah z nog – s čevljev*. Pripomenúť možno príklady z českej lexikografie: *vyrazit/setřást prach z obuvi své*. Smerom k slovenskému frazeologickému fondu sa tak dostávame k otázke lexikálnej variantnosti: Používa sa FJ len s invariantným komponentom z *nôh*, alebo je pre jej realizačné podoby príznačná i variantnosť typu *z obuvi*, *z topánok*?

¹¹ Havránek, B. (ed.): *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: ČAV, 1960–1971. Dostupný na: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

¹² Ouředník, P.: *Aniž jest co nové pod sluncem*. Praha: Mladá fronta, 2011, s. 177.

¹³ Stěpanova, L.: *Rusko-český frazeologický slovník*. Olomouc: UP, 2007, s. 579.

¹⁴ Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. (ред.): *Лепта библейской мудрости*. П.-Я, с. d., s. 45-49.

Začnime prvou otázkou. Korpusový materiál ukazuje, že výraz *striasť prach z (zo svojich) nôh* má stabilné ukotvenie v náboženskej komunikačnej sfére v dvoch polohách. Prvá je vo vzťahu k Biblii tou domovskou: ide o výraz novozákonného textu (označujúci úkon, symbolické gesto) zakomponovaný do komunikátov tematicky zacielených na príslušné biblické miesta, na ich výklad a explikáciu výrazu. V tej druhej už výraz disponuje statusom FJ uplatňujúcej sa v komunikátoch reflektujúcich religiózne témy. Lavostranný participant v pozícii subjektu neodkazuje na apoštolov ako aktérov symbolického úkonu – subjekt sa buď zovšeobecňuje, alebo konkretizuje, stáva sa lexikálne premenlivým (vy, my, ja..., niekto, cirkev ako inštitúcia):

- Od začiatku alžírkej drámy sa ma často pýtajú: Čo tam robíte? *Straste prach z vašich nôh* a vráťte sa domov! Sme tam kvôli ukrižovanému Mesiášovi. (dominikanky.sk); Pretože diabol nie je hlupák... *straste ten prach z nôh*, keď toho človeka máte radi a poznáte ho. (krestan.sk); Milá Majka, ja stojím pred veľkým rozhodnutím, či mám ešte zotrvať v takomto spoločenstve, kde sa vysmieva z našej Svätej Cirkvi. Či *si nemám striasť prach z mojich nôh*. (mojakomunita.sk); Svet je hladný po týchto hodnotách. Naším poslaním je ich priniesť, preto *strasme prach z nôh* a pustime sa do práce. (svetkrestanstva.postoj.sk); Cirkev si „*strasie prach z nôh*“, pretože svet ju odmieta a vytvára si na obranu proti svetu bezpečné geto. (mpavlik.casd.cz)

Za hranicami sféry zviazanej s pólom sacrum sa FJ vyskytuje ojedinele – webový korpus poskytuje len niekoľko dokladov na takúto uplatnenie:

- V Egypte opäť útoky na turistov. Kladiem si otázku, prečo vlastne chodíme tam, kde nás nechcú. *Nemali by sme radšej „striasť prach z nôh proti nim“?* (priestornet.com); „*striasť prach zo svojich nôh*“ som už na tomto fóre *chcela* mnohokrát. (blog.sme.sk); Perikles prešiel zarmútené Trójou a *striasol prach zo svojich nôh*. (svetgralu.sk)

S ohľadom na raritnosť výskytu mimo sféry sacrum v textoch webového korpusu sme hľadanie rozšírili na hlavný korpus písaných textov. Častejší výskyt FJ priniesol podkorpus umeleckých textov. Ako signifikantné sa ukazuje, že uplatnenie nachádza nie v pôvodných slovenských literárnych textoch, ale v prekladoch diel anglofónnej či ruskej literatúry. To umožňuje vysloviť predpoklad, že v daných prípadoch prekladatelia vnášajú jednotku do prekladu diela v priamej nadväznosti na výraz uplatnený v texte originálu:

- Behal za ňou, veľmi pozorne jej dvoril, zahŕňal ju darmi od šperkov po kožuchy (...) a oženil sa s ňou prv, než mala čas chytiť dych alebo *si striasť z nôh westchesterský prach*. (Taylor, B. B.: Ženy v jeho živote; preklad A. Rácová); Až do toho večera sa v rozhovoroch obmedzoval na opisovanie svojich dojmov zo Spojených štátov, ktorých *prach* práve *striasol z nôh* (Galsworthy, J.: Forsytovská sága; preklad J. Trachta); Keď bola v jeho veku, nemohla sa už dočkať, kedy *strasie z nôh prach svojich predkov*. (Atwood, M.: Nevesta zbojníčka; preklad J. Juráňová); Tu v tejto diere človek nemôže roztrhnúť krídla. *Strasieme jej prach z nôh* a nech sa pre mňa za mňa prepadne aj do Tramtárie. (Bunin, I. A.: Dedina; preklad M. Takáčová)

Druhou otázkou je otázka lexikálnej (in)variantnosti predložkovo-substantívneho spojenia „*z nôh*“ v konštrukčnej stavbe FJ, resp. i širšie – v biblickom výroku, ku ktorému sa FJ viaže.

O tom, že v kňazskom mikrosociálnom komunikačnom registri je výrok rovnocenne uplatňovaný i s komponentom pomenúvajúcim ochranu chodidiel nôh (princíp metonymie), svedčia *Homílie Ľubomíra Stančeka v období cez rok*.¹⁵ V nich katolícky kňaz a teológ využíva variantnosť: „Ale povedal im aj to, že *si majú striasť prach z nôh* – na svedectvo proti tým, ktorí by ich neprijali.“; „Pri rozposlaní apoštolov hovorí, že ak ich niekde neprijmú, *nech si odtrepú prach z obuvi* na svedectvo proti takému domu či mestu.“

¹⁵ Dostupné na: www.evanjelizacia.eu

Variantnosť na úrovni FJ potvrdzujú texty SNK. V nich sa síce jednotka preferenčne uplatňuje s komponentom *z nôh*, no materiály prinášajú doklady i na variantnosť *z obuvi*, *z topánok*, a to tak v náboženskej komunikačnej sfére, ako aj po prekročení jej hraníc. Vzhľadom na spomenuté sporadické využívanie FJ mimo náboženskej komunikačnej sféry uvádzame práve príklady mimo sféry sacrum:

- Potom striasla šňupavý tabák z prstov, *akoby bola vyrazila prach z obuvi* a pokojne sostupovala dolu schodmi. (Ch. Dickens); Lenže tých pádov je často až priveľa. *Nevládzem vždy striasť prach z topánok* a kráčať dopredu. (sme.sk); *Môže si striasť prach z topánok* a opustiť ako hrdý a slobodný človek túto totalitnú covidovú klietku. (sme.sk)

To, že v týchto variantoch komunikanti pociťujú zviazanosť s novozákonným výrokom, dokladajú príklady s biblickými odkazmi:

- Ja sa pri ľuďoch ako je rarach riadim *Ježišovým*: „*straste si prach z topánok*.“; A podľa slov Sv. písma, v niektorých prípadoch *si bude musieť striasť* aj svoj prach z topánok, a odísť. Možno aj preto, aby nespyšnel.; Veru za to nemôžete, to my sa musíme zdvihnúť a odísť odtiaľto preč. Kde ťa nechcú, *stras aj prach z topánok* a choď preč, *vraví Biblia*.

POSIELAŤ NIEKOHO, CHODIŤ OD PONTIA K PILÁTOVI

V úvode sme v súvislosti so sociolingvistickým výskumom spomenuli nepomer v poznaní či pociťovaní biblického pôvodu sledovaných FJ: na jednom póle stojí FJ *striasť prach z (zo svojich) nôh*, ktorú filiačne s Bibliou prepojila cca 1/3 slovenských a cca 1/4 českých respondentov, na druhom póle sú situované FJ *posielať niekoho* a *chodiť od Pontia k Pilátovi*, pri ktorých biblický pôvod respondenti uvádzali väčšinovo. Pri interpretácii výsledkov možno zvýrazniť prítomnosť mena biblickej postavy Pontia Piláta v štruktúre FJ, čo pre respondentov mohlo byť signálom usúvzťažňovať FJ s Bibliou: Ako konštatuje J. Mlacek, bežný používateľ jazyka pôvodnú spätosť s Bibliou pri mnohých biblických FJ nepociťuje, „*azda okrem tých, ktoré obsahujú nejaké osobné alebo geografické vlastné meno ako svoj komponent*.“¹⁶ V tomto prípade však dochádza k špecifickému rozčleneniu nomen (Pontius) a cognomen (lat. Pilatus, slov. Pilát) biblickej postavy, ktoré v štruktúre FJ vystupujú ako osobitné propriálne prvky, vzťahujúce sa na akoby dve rôzne osoby. Vďaka tomuto rozčleneniu viacslovného propriálneho pomenovania sa v sémantickom pláne zvýrazňuje zbytočnosť (až absurdnosť) takéhoto konania: človek sa de facto točí v kruhu, vracia sa na to isté miesto, k tomu istému človeku.

FJ *posielať niekoho od Pontia k Pilátovi* a *chodiť od Pontia k Pilátovi* vyvolali v lingvistickej obci odlišné názory na to, či sú to vôbec jednotky biblické, a ak áno, aký je ich vzťah k biblickému textu. Na rozdiel od FJ *striasť prach zo svojich nôh*, ktorá má jasne identifikovateľné biblické korene, v prípade týchto spojení takáto priama súvislosť s biblickým textom nejestvuje.¹⁷ Ruská frazeológia FJ *посылать от Понтия к Пилату* usúvzťažňuje s pasážami Lukášovho evanjelia (23,1-11) opisujúcimi, ako Pilát posielal Ježiša k Herodesovi a ten späť k Pilátovi. Príslušný výklad sa uplatňuje i v *Lepte biblejskoj mudrosti*, ktorá rozloženie častí viacslovného propria na osobitné propriálne prvky vysvetľuje nasledovne: „*Со временем слова Понтий и Пилат в сознании народа стали восприниматься как имена двух лиц, а упоминание о царе Ироде*

¹⁶ Mlacek, J.: Cez poznávanie k používaniu biblických frazém v súčasnej komunikácii. In Walter, H. a kol.: Die slawische Phraseologie und die Bibel. Greifswald: Ernst Moritz Arndt Universität, 2013, s. 143.

¹⁷ Prekvapí preto, že *Lepta* (s. 27) pri tých jazykoch, v ktorých spojenie nie je súčasťou frazeologického fondu (napr. angličtina, bieloruština), využíva smerom k Biblii nevhodnú charakteristiku: „výraz sa mimo Biblie nepoužíva“ (*to send smb. from Pontius to Pilate*: „not used outside the Bible“; *посылаць каго ад Понція да Пілата*: „не ўжываецца па-за Бібіліяй“).

из рассказа вышло“.¹⁸ Nemecká lingvistiká¹⁹ prichádza s teóriou o sprostredkovaní motivácii vzniku FJ *einen von Pontius zu Pilatus schicken/laufen* pašiovými veľkonočnými hrami. Pri dramatickom spracovaní evanjeliového príbehu stál totiž príbytok Pontia Piláta na jednej a palác Herodesa na druhej strane, a tak prítomní mali možnosť dobre vidieť odvádzanie Ježiša od Pontia Piláta k Herodesovi a späť. Uvedené názory podrobuje kritike česká autorka P. Fojtů,²⁰ podľa ktorej FJ s komponentmi *od Pontia k Pilátovi* „nevznikla na základe úryvku z Lukášovho evanjelia, ale vznikla ako jednotka zámerne nelogická – jej „absurdnosť“ mala viesť k zosilneniu expresivity, čo je vo frazeológii celkom bežný postup“. Domnievame sa, že predpoklad vzniku FJ ako jednotky zámerne nelogickej nie je v kontradikcii s chápaním tejto jednotky ako jednotky biblickej. Jej biblické filiácie sú však špecifickejšie a dokumentujú opodstatnenosť členenia biblizmov na biblizmy priame a nepriame (nepriame biblizmy ako výsledok adaptácie uskutočňujúcej sa mimo biblických textov – v rečovom úze, literatúre, publicistike...²¹

Predložkovo-propriálna časť FJ vyplňajúca ohraničenie deja (východisko *od niekoho*, smerovanie *k niekomu*) fragmentarizovanými časťami viacslovného propria (*od Pontia k Pilátovi*) zodpovedá modelu, v ktorom sa využívajú mená biblických postáv zainteresovaných na vypočúvaní Ježiša Krista: Annáš (veľkňaz, svokor Kaifáša), Kaifáš (v čase súdu v úrade veľkňaza), Pontius Pilát (rímsky prokurátor v Judei), Herodes Antipas (galilejský a perejský tetrarcha): *od Annáša ku Kaifášovi, od Kaifáša k Pilátovi, od Piláta k Herodesovi* (i vice versa *od Kaifáša k Annášovi, od Piláta ku Kaifášovi, od Herodesa k Pilátovi*). V slovenských reláciách *od Pontia k Pilátovi* predstavuje modifikovanú realizáciu modelu, jeho expresívne, žartovne ladený variant. Pohľad do našej jazykovej minulosti (pri limitáciách výskumu historického frazeologického fondu) zatiaľ nepriniesol doklad na konkretizačné využitie v pramennom materiáli či lexikografické spracovanie, staršie materiálové zbierky spojenie *od Pontia k Pilátovi* nezachytávajú: *Slowár Slowenski Česko-Latinsko-Uherski* A. Bernoláka²² (1825) uvádza podobu *k Herodesowi od Piláta, a Pontio Pilato ad Herodem*, *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia* A. P. Záturského z konca 19. stor. okrem podoby *od Piláta do Herodesa* zachytávajú i podobu *od Annáša do Kaifáša*.²³ Obdobne v starších zbierkach českého frazeologického fondu²⁴ sa uvádza (iba) podoba *od Herodesa k Pilátovi* (*posýlati/posielati*). V kontexte hypotézy, že pri šírení podoby *od Pontia k Pilátovi* do nášho prostredia mohla úlohu zohrávať nemčina, uveďme, že toto spojenie sa v nemeckom prostredí dokladá na excerpoch z umeleckej literatúry 19. stor. (*Da läuft er von Pontius zu Pilatus*, F. Spielhagen; *Von Pontio nach Pilato rennen*, H. Heine).²⁵

Súčasný pohľad do SNK prináša doklady na širokú škálu variantnosti propriálnych komponentov:

- *od Pontia k Pilátovi*: Nastávajú menšie peripetie, keď nás posielajú od Pontia k Pilátovi z bloku A do bloku C a zasa späť.; O tých čo behajú od Pontia k Pilátovi po servisoch..., by šlo romány písať.; Chodil som od Pontia k Pilátovi. Dermatológovia nič nevedia.

¹⁸ Иванов, Е. Е. – Мокиенко, В. М. (ред.): Лепта библейской мудрости. П-Я, с. д., s. 27.

¹⁹ Röhrich, L.: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Band 2. Freiburg im Breisgau: Herder Druck, 1974, s. 737.

²⁰ Fojtů, P.: Úvahy o pôvode niektorých slovenských frazeologizmov. In Kumurová, Z. a kol. (eds.): Rara avis 10. Trnava: FF UCM, 2013, s. 33-41.

²¹ Pozri Baláková, D. – Walter, H. – Mokienko, V. M.: Biblische Weisheiten. Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität, 2015, s. 31-32, 274, 281. Autori pri nepriamych biblizmoch argumentujú úzkou spätosťou s biblickým textom, ktorú možno odhaliť na základe ich vnútornej formy.

²² Digitalizovaná verzia: <https://www.juls.savba.sk/ediela/bernalak>

²³ Digitalizovaná verzia: <https://zlatyfond.sme.sk/autor/42/Adolf-Peter-Zaturecky>

²⁴ Čelakovský, L.: Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Praha: F. Řivnáč, 1852. 644 s.; Flajšhans, V.: Česká přísloví. 2. zv. Olomouc: UP, 2013. 896 s. + 58 s. (1. vyd. 1913)

²⁵ Röhrich, L.: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Band 2., c. d., s. 737.

○ sporadicky vice versa – *od Piláta k Pontiovi*: A tisíce a tisíce v duchu známeho to hitu Hej hor sa sveta pacienti pobehujú od Piláta k Pontiovi a vakcín nieto a nieto!

▪ *od Kajfáša k Pilátovi*: My tých ľudí nemôžeme posielat' naozaj od Kajfáša k Pilátovi, im treba pomôcť.; Matka maloletých odvtedy lieta medzi orgánmi štátnej správy, a všetci ju posúvali od Kajfáša k Pilátovi a späť.

○ vice versa – *od Piláta ku Kajfášovi*: Horší a u nás častý prípad je... ak úrady s občanom hrajú ping-pong, posielajú ho od Piláta ku Kajfášovi; lenže behať teraz od Piláta ku Kajfášovi, ustupovať hneď pred prvými prekážkami – to sa mi protivilo.

▪ *od Annáša ku Kajfášovi*: Vybavovačky na úradoch by už pre podnikateľov, ale ani ostatných ľudí nemali byť chodením „od Annáša ku Kajfášovi“.; kráčať ochotne od Annáša ku Kajfášovi, a ak išlo – ako vravieval – o fundovanú vec, nuž aj k samotnému anciášovi.

○ vice versa – *od Kajfáša k Annášovi*: A tak vás (naposledy aj mňa) posielajú od Kajfáša k Ananiášovi; Nedávno som chodila po úradoch. Bolo to, ako sa hovorí, od Annáša ku Kajfášovi.

▪ *od Piláta k Herodesovi*: a chodila od Piláta k Herodesovi, keď ju na jednom mieste odmietli.; Často k nim chodím ako ten, za ktorého priazňou túžim – od Piláta k Herodesovi.

○ vice versa – *od Herodesa k Pilátovi*: Toto je opäť trest za poctivosť, že človek musí behať od Herodesa k Pilátovi ako idiot.

Z hľadiska napĺňania štruktúry *od niekoho k niekomu* zaujme obsadenie pozície onymickým komponentom *Judáš*. Realizačná podoba *od Judáša ku Kajfášovi*, ba i *od Kajfáša k Judášovi* nie je síce frekventovaná, vyskytuje sa však i v umeleckej literatúre²⁶ – v pôvodných textoch novších (K. Jarunková), starších (M. Š. Ferienčík) i v prekladoch (M. Otera Silva):

▪ so zaťatými zubami musí chodiť *od Judáša ku Kajfášovi*, vyprosievat' uhlie, drevo, vrahúnske protekcie (K. Jarunková: Čierny slnovrat); A chodil som *od Kajfáša do Ananáša a Judáša*, potom ma už len pustili (M. Š. Ferienčík: Bratia);²⁷ a tak sa mi napriek nášmu oduševneniu za vojny s Indiánmi čoskoro zunovalo *chodiť od Kajfáša k Judášovi*, prehrabávať sa medzi kostrami a odťahovať lebky (M. Otero Silva: Príhody a nehody Lopeho de Aguirre; preklad M. Kobáňová).

To, že výskyt prvku *Judáš* v konkretizačnom napĺňaní štruktúry nachádzame nielen v súčasných, ale i časovo vzdialenejších textoch, možno vnímať ako svedectvo o kognitívnom spracovaní úlohy *Judáša*, ktorý bozkom dáva ozbrojencom identifikačné znamenie: zradou (FJ *judášsky bozk*, *judášsky groš*) spúšťa kolobeh Ježišovho vypočúvania, odsúdenia a umučenia (*od Judáša k Y*).

V rámci sledovaného spojenia sa pristavme ešte pri slovesnom komponente. Korpusový materiál dokladá spájateľnosť so slovesami dvojakého typu.²⁸ Prvú skupinu tvoria subjektovo-bezobjektové akčné pohybové verbá (*chodiť*, *behať*, *pobehúvať*, *kráčať*, *lietať*, *putovať*, *predrať sa*),²⁹ druhú skupinu subjektovo-objektové akčné realizačné verbá s väzobným akuzatívom (*posielat'*, *preháňať*, *posúvať niekoho*). Uplatnenie slovesného komponentu z jednej či druhej sémantickej a valenčnej skupiny zasahuje/precizuje významovú charakteristiku, a tak môžeme spojenie predstaviť ako súčasť dvoch FJ so stavbou slovesnej syntagmy, formálne i významovo príbuzných: *chodiť od X k Y* a *posielat' niekoho od X k Y*. Porov. pohľad J. Skladanej: „Chodenie alebo

²⁶ Príklady mimo umeleckej literatúry: Sklamaneému spotrebiteľovi sa po urážkach už zunovalo chodiť „*od Kajfáša k Judášovi*“ a stratil vieru v akúkoľvek spravodlivosť.; Chodila som s deťmi *od Kajfáša po Judáša*, ako sa hovorí.

²⁷ Dielo *Bratia*. *Obrazy zo života Slovákov* bolo publikované v Sokole r. 1863. Knižne vyšlo v r. 1962. Digitalizovaná verzia: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/285/Feriencik_Bratia/1

²⁸ Vymedzenie podľa Ivanová, M. a kol.: Valenčný slovník slovenských slovies na korpusovom základe. Prešov: FF PU, 2014, s. 15-22.

²⁹ Aktualizácia slovesom iného typu je ojedinelá, porov. uplatnenie komunikačného verba *písať*: Nepatrím k ľuďom, ktorí, ak sa im niečo nepáči, *píšu* od Annáša po Kajfáša.

vybavovanie po úradoch, z jedného miesta na druhé, od jedného referenta k druhému, často bez potrebných výsledkov, resp. nie bez problémov, je žiaľ stále aktuálne. Dodnes sa takýto stav vyjadruje spojením chodiť od Kaifáša k Pilátovi, ktoré znamená dovolanie sa pomoci, rady, prispenia na najrozličnejších miestach, ale zvyčajne márne. Podobné je aj spojenie posielat' niekoho od Kaifáša k Pilátovi, ktoré označuje pokračovanie spomínanej činnosti: prídeme na prvé miesto a odtiaľ nás posielajú na druhé, z druhého na tretie atď".³⁰

Záver

Čo z pohľadu inšpirovaného sociolingvistickým výskumom vyplýva? Korpusový materiál ukazuje, že FJ *striasť prach z (zo svojich) nôh* má primárne miesto v náboženskej komunikačnej sfére, jej hranice prekračuje sporadicky – výraznejšie v prekladoch diel cudzojazyčnej literatúry. V oboch prípadoch sa vyznačuje lexikálnou variantnosťou z *nôh*, z *obuvi*, z *topánok*.

FJ *posielat' niekoho a chodiť od Pontia k Pilátovi* predstavujú expresívny, žartovne ladený variant predložkovo-propriálneho modelu, využívajúci v zložení mená biblických postáv participujúcich na vydaní, vypočúvaní a umučení Ježiša Krista. Osamostatnenie častí viacslovného propria signalizuje, že väzba na biblický text je síce väzbou špecifickejšieho typu (jazyková hra), nie je však v rozpore s chápaním týchto FJ ako jednotiek biblických – ako jednotiek patriacich do množiny nepriamych biblizmov.

On Selected Biblical Phrasemes from a Multi-aspect Point of View

Viera Kováčová

In this study, the phrasemes *striasť prach z (zo svojich) nôh* [to shake the dust from (off) one's feet] and *posielat' niekoho, chodiť od Pontia k Pilátovi* [to send sb, to walk from Pontius to Pilate (in English to go from pillar to post)] are analysed from several points of view. The first is their differentiated relation to the source New Testament text, which confirms the validity of the division of biblicisms into direct and indirect. For further aspects, the international character of the phrasemes is inspiring: indeed, international comparisons imply certain national differences – both at the level of the lexical composition of the phrasemes and their variation, as well as in their communicative application. The material basis for answering the questions at the level of the Slovak phraseological fund is the Slovak National Corpus. The corpus material shows that the phraseme *striasť prach z (zo svojich) nôh* (functioning also in variant forms *z obuvi*, *z topánok* [off/from shoes or boots]) has its primary place in Slovak in the religious communicative sphere, crossing its borders only sporadically – more significantly in translations of works of English and Russian literature. The phrasemes *posielat' niekoho od Pontia k Pilátovi a chodiť od Pontia k Pilátovi* represent an expressive, humorous variant of the prepositional-proprioceptive model, using in the composition the names of biblical characters participating in the betrayal, interrogation and martyrdom of Jesus Christ: *od Kaifáša k Pilátovi*, *od Annáša ku Kaifášovi*, *od Piláta k Herodesovi*, *od Judáša ku Kaifášovi* [from Caiaphas to Pilate, from Annas to Caiaphas, from Pilate to Herod, from Judas to Caiaphas (and vice versa)]. The isolation of the parts of the proprium *Pontius Pilate* signals that the link to the biblical text is a link of a more specific type (a language game), but it does not contradict the understanding of this unit as a biblical unit; however, it is not a direct but an indirect biblicism.

³⁰ Skladaná, J.: Ukryté v slovách. Bratislava: SPN, 2012, s. 138.